

Megfontolások az egyház szabadságáról – „esetről esetre”

Köszönetnyilvánító beszéd a Karl Barth-díj átvétele alkalmából – Odera-Frankfurt, 2024. június 8.

Fazakas Sándor

Igen tisztelt Dr. Jung egyházelnök úr,

Igen tisztelt Dr. Beintker professzor úr,

Tisztelt Zsűritagok,

Tisztelt Hölgyeim és Uraim, kedves közletről és távolról érkezett Testvérek,

Tisztelt vendéglátó gyülekezet,

Amikor az elmúlt nyáron Brüggemann-Hämmerling egyházfőtanácsos úr telefonbeszélgetést kért tőlem, majd telefonon közölte velem a hírt, hogy kitüntetnek a nagyon rangos Karl Barth-díjjal, leírhatatlan volt a meglepetésem; bizonyára érezhető volt telefonon is megilletődöttségem és örömem. Igen nagy megtiszteltetésnek tartom e díjat. Valóban „kitüntetettnek” érzem magam. Szeretném megköszönni a zsűrinek és az UEK elnökségének, hogy döntésükben pontosan azt hangsúlyozták, ami számomra eddigi munkám során olyan fontos volt, nevezetesen, hogy „Barth teológiájának ideológiakritikai és transzformatív potenciálját igyekeztem meggyőzően érvényre juttatni a jelenlegi európai társadalmi kihívásokkal szemben”, és egyúttal szívügyemnek tartottam a kölcsönös „megértésért és megbékélésért dolgozni” Európa egyházai, egyházi és tudományos testületei között. Köszönöm Beintker professzor úr elismerő-laudáló szavait, aki több évtizedes személyes és szakmai kapcsolatunk alapján jól tudja, hogy eddigi lelkészi és tudományos pályafutásom során – egyházi szolgálatban lelkészként, a teológiai hallgatók oktatásában, a felnőttképzés terén és a lelkésztovábbképző tanfolyamok során, de különböző egyházi teológiai-etikai szakbizottságokban is – szenvedélyesen igyekeztem Karl Barth teológiáját Magyarország és Közép- és Kelet-Európa számára is relevánssá tenni. Meggyőződésem, hogy ez a teológia egyházaink és társadalmaink jelenlegi helyzetében és kihívásaiban létfontosságú jelleggel és orientáló erővel bír.

Egy ilyen kitüntetés alkalmat ad arra, hogy az ember összegezzen és reflektáljon eddigi életútjára, elért eredményeire. Visszatekintve meg kell állapítanom, hogy legalább három

tényező adott indítást arra, hogy komolyabban érdekeljen Karl Barth teológiája. Mind a három szoros kapcsolatban áll a személyes életút tapasztalataival és döntéseivel.

Az első ilyen impulzust a Barth személye és teológiája iránti érdeklődés iránt a doktori kutatómunkám során kaptam: a magyarországi református egyház második világháborút követő ekkleziológiai útkeresése volt a témám, és ennek összefüggésében mélyülhettem el első ízben Barth és a magyar református teológia kapcsolatának kérdésében. Igaz, Barth névvel gyakran találkoztam korábban is, például kolozsvári és debreceni tanulmányi éveim során, vagy a családi otthon (lelkészlak) könyvespolcán. Már akkor feltűnt, hogy két véglet jellemzi a Barthról beszélőket: vagy a lelkesedés vagy a botránkozás, vagy a töprengő-keletlen morfondírozás vagy a hűvös távolságtartás. A 90-es évek elején aztán először olvashattuk Debrecenben egy szeminárium keretében Barth Bereczky püspökhöz írt 1951-es levelét¹ (amelyről azt megelőzően hivatalosan nem illett vagy nem lehetett tudni Magyarországon). Mégis, Barth 1948-as magyarországi látogatásának körülményei, a magyar református kollegáival való kapcsolattartás részletei, és a kelet-közép-európai politikai és egyházi helyzet iránti tájékozottsága és ennek a „tájékozottságnak” a határai ekkor tárultak fel előttem részletesebben. De nem engedett el a téma a doktori dolgozat lezárása után sem. E kérdésre még gyakran vissza kellett térnem, például a történelmi bűn és múltfeltárás, illetve a megbékélés-tematika kutatása során.

A második jelentősebb impulzust épp Michael Beintker professzor úrnak köszönhetem: több mint 20 évvel ezelőtt, a Münsteri Egyetem Evangélikus Teológiai Fakultásának vendége lehettem egy kutatói szemeszter során, amikor feltette a kérdést: nincs kedvem előadni az éppen akkor induló, nagyszabású Barth-konferenciasorozat keretében, Emdenben? Az első előadást további felkérések követték, ezeknek engedve kezdtem el újra mélyebben foglalkozni Barth személyével és teológiájával, főleg az ő szerepével az ún. „Kelet és a Nyugat feszültségében”, illetve a barthi teológia sajátos magyarországi recepciójával az 50-es évektől kezdődően – és találtam rá magyarországi kapcsolatainak addig nem ismert részleteire az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában. Mai napig töprengést okoz, és a mai teológusnemzedék számára már szinte érthetetlen: miért tulajdonított a kommunista párt- és államvezetés olyan nagy jelentőséget egy teológusnak, közelebbről Karl Barth személyének, hogy a Bereczky Alberttel való levelezése magyar fordításban szinte azonnal Rákosi Mátyás, Magyarország akkori teljhatalmú vezetőjének asztalára került, aki fontosnak tartotta a magyar levelező partnert instruáltatni, hogy mit válaszoljon a neves svájci teológusnak? Ilyen és hasonló

---

¹ Barth an Bischof Albert Bereczky, 1951, in: K. BARTH, *Offene Briefe 1945–1968* (GA V.15. – hrsg. von D. Koch), Zürich, Theologischer Verlag 1984, 274–289.

részletek, valamint Barth teológiájának hivatalos, és nem hivatalos ismerete, feldolgozása és értelmezése vezetett arra, hogy 2007-ben, kollegáimmal együtt megalapítsuk a Kelet-közép Európai Karl Barth Kutatóintézetet Debrecenben.

A harmadik impulzusról nem lehet múlt időben beszélni: ma is tart és meghatározza érdeklődésemet. A vallás és politikai, egyház és társadalom kapcsolatának, valamint a teológia egyházban és közéletben való szerepének figyelemmel kísérése, elemzése és teológiai-etikai értelmezésére irányuló törekvés vezetett arra, hogy keressem Barth teológiájának relevanciáját hazai, magyarországi és nemzetközi kontextusban.

Ez utóbbi impulzusnak engedve tehetném fel a kérdést: mit szólna Barth jelenlegi egyházi helyzetünkről? Mit mondana az egyház esetleg elismerést érdemlő társadalmi szerepvállalásáról (pl. a diakónia és az oktatás terén) vagy éppen hitelességi problémáiról, Magyarországon és Európában? Tudom, a kérdés inkább költői. Egyrészt nem felel meg a teológiai tudományművelés módszertani szabályainak, hiszen egy korábbi kontextusban kiérlelt – és talán akkor sem vitán felüli – teológiai ítéletalkotás nem olvasható rá minden további nélkül 75 évvel későbbi társadalmi, politikai és egyházi helyzetre... Másrészt maga Barth is óvakodna minden további nélkül véleményt formálni, mint ahogy a maga korában is tisztában volt ennek kockázatával. Erről így ír például az 1948-as magyarországi látogatása kapcsán: „nem vagyok próféta, csak egy professzor, így hát bizonyosan nem vagyok Isten terveibe sem beavatva [...], így hát nem leszek abban a helyzetben, hogy néhány nagyon is korlátozott mérlegelésnél és kitekintésnél többet nyújthassak”² (válasz Ravasz László püspök meghívására, 1948. Hasonló megnyilatkozásokat lehet olvasni e látogatás kapcsán és azt követően). A kérdést – Barth teológiája által inspirálva – tehát így kellene pontosítani: mit jelent az egyház szabadsága ma? Mi az, ami veszélyezteti ezt a szabadságot?

Barth e kérdés hallatán először azt tisztázná, mi nem az egyház: nem „Isten intézményesült kijelentése”³, „nem is szabad társulás” vagy „vallási társaság” azoknak „a benyomásoknak, tapasztalatoknak és sugallatoknak a művelésére”⁴ és megélésére, amelyeket az emberek szubjektíven éreznek Isten neve hallatán. Ami az egyházat Barth szerint egyedül egyházzá teszi: az Istenre figyelés!⁵ De talán azt is érdemes lenne újból megtanulni Barhtól és következetesen

---

² Bericht über die Ungarnreise von Prof. Karl Barth, Basel, den 17. April 1948. Karl Barth-Archiv, KBA 547, <https://kba.karl-barth.ch/media/web/5948> (utolsó megtekintés: 2024. május 28.). Magyarul ld. FERENCZ Árpád (szerk.), Világok vándorai. Úti beszámolók Karl Barth 1936-os és 1948-as magyarországi látogatásairól. Karl Barth és Vassady Béla levelezése (KBKK 1), Debrecen 2017, 62.

³ K. BARTH, Offenbarung, Kirche, Theologie (1934), in: Uő., Theologische Fragen und Antworten. Gesammelte Vorträge, Band 3., Zollikon, Evangelischer Verlag, 1957, 158–184, 166.

⁴ Uo.

⁵ Uo. „Ez az egy dolog alapozza meg és tartja fenn az egyházat: hogy az ember Istenre hallgat: hallgat, mert Isten szólt hozzá, és hallja azt, amit Isten szólt hozzá. Ahol ez megtörténik, ott van az egyház...”

végiggondolni, hogy Barth az egyházzól, mint Jézus Krisztus „földi-történeti létformájáról”⁶ a maga konkrétságában és látható formájában kíván beszélni. Ez azt jelenti, hogy az egyház Jézus Krisztus térben és időben beazonosítható prezenciája a földön, amelynek van látható, empirikus (szociológiai és szociálpszichológiai) eszköztárral leírható és megragadható valósága. Az egyház töredezettségének és szétszakadozottságának a mentetegetése a „láthatatlan egyház”-ra való hivatkozással tarthatatlan. De az egyház földi-történeti létformája által Isten kiengesztelő munkája ölt konkrét formát a világban. Ez volt az a tanulság, amelyhez saját tudományos kérdésfeltevéseimmel hozzá tudtam kapcsolódni: nevezetesen, hogy az egyház konkrét földi formáját tekintve, a maga intézményes-szervezeti formációjában nemcsak elszenvedője a történelem alakulásának, hanem cselekvő alanya is. A mai szociálfilozófiai, szociológiai és más empirikus tudományos eredményeinek igénybe vételével és hasznosításával – amelyek még nem feltétlenül álltak Barth rendelkezésére, de a kortársainak sem – a jelenség leírható és további kutatást igényel. Azaz, az empirikus egyház a maga „kollektív cselekvő alanyiségével” aktív szereplője a múlt és a jelen társadalmi-gazdasági-politikai történéseinek. Mint egyének (és egyháztagok) feletti szervezet, érintett lehet a történelmi-társadalmi vétkek valóságában, de a kulturális emlékezet folyamatában is. Ugyanakkor a megbékélés-kiengesztelődés számára is helyet és teret nyithat saját környezetében, és ezzel az elköteleződéssel – jó eséllyel – nem hagyja érintetlenül az őt körülvevő világot, kultúrát és a történelem további menetét.

Ehhez viszont azt a kérdést is fel kell tennünk, hogy milyen erők és hatalmak veszélyeztetik az egyház szabadságát? Nyilván, a korunkra jellemző társadalmi krízisjelenségek mint pl. az egyének elszigetelődése, az individualizmus, közösségi szolidaritás hiánya, a politikai radikalizmus és populizmus, a háború, a gazdasági és az ökológiai válság(ok) nem megfelelő kezelése mind veszélyforrást jelentenek. De a veszélyek nemcsak kívülről szorítják egyházainkat, a probléma belülről fakad... A mi saját kontextusunkban, több mint 30 évvel a totalitárius rendszerek összeomlása után, régi és új egyházi szolgálatokra kapott lehetőségek, eredmények és kiépült infrastruktúra tudatában sem tudok szabadulni a barthi diagnózis mégiscsak időtálló megállapításaitól: az egyház szabadsága ott kerül veszélybe, ahol az egyház gyakorlatilag állandóan arra koncentrál, hogy miként nyerje el az ember, a társadalom, az állam vagy egyéb hatalmasságok szimpátiáját, ahol mindenféle alkalmazkodással kívánja magát hasznossá tenni és kívülről fogad el legitimációs ajánlatokat. Hogy konkrétan mit jelent az ilyen kontextualizációs igyekezet, külső legitimációs ajánlat, az társadalmi helyzetekre tekintettel más és más lehet (gazdasági érdekek, nemzetpolitika, moralizáló-ítélkező társadalmi

---

⁶ K. BARTH, Die Kirchliche Dogmatik (KD), Bd. IV/1, Zollikon-Zürich, Evangelischer Verlag AG., 1953, 718.

nyilvánosság, tabukérdések vagy a „tények utáni” narratívák világa, vagy az „úr nélküli hatalmasságok”⁷ mai megjelenési formái, a populizmus és háború iránti lelkesedés vagy ezzel való riogatás stb.). És az egyház szabadsága ott kerül veszélybe, ahol belső életében felcserélődik az alap és a következmény, Krisztus és az emberi rendelkezések sora: ahol öncélú lesz a szervezet, ahol a tisztség hatalmat jelent és nem szolgálatot, ahol a pozíciók megszerzéséért és több tekintélyért folytatott harc, a státusz és az ambíció szem elől téveszti a krisztusi intelmet: „közöttetek ne így legyen” (Mt 20,26). Mindez konkrét elemzéseket igényel, esetről esetre⁸ – Magyarországon, Németországban, Európában. De az az egyház, amely a szabadságát befolyásoló tényezők elemzését képtelen elvégezni, és külső elvárásokhoz vagy belső görcsös önmegtartási törekvésekhez méri magát – Barth szerint – „defektes egyház”⁹, amely téves önértékelésen és hiányzó önbizalmán úgy próbál úrrá lenni, hogy túlzásokba esik¹⁰ és elveszíti a mértéket: „az embernek túl sokat, Istennek keveset tulajdonít...”¹¹

És miben áll az egyház szabadsága? Hogyan őrizheti meg azt? Nos, a Szentlélek és az imádság által... Azt kell meglátnunk, és erre tanít Barth, hogy az egyház annyiban egyház, amennyiben történik. E lelki és mégis konkrét történés pedig a Szentlélek munkája. A Lélek az, aki részeltet ebben a történésben – az „apostoliságban”¹² (*apostolische Bewegung*) –, amely az Újszövetségben vette kezdetét, a világ végezetéig tart. E valóságban az egyházon belül részesül a hívő ember – abban a „sajátos térben”¹³, ahol Isten az embert az ő kijelentésének befogadjává teszi. Másként fogalmazva – és ez újabb korrektív tényező lehet mai viszonyainkra tekintettel –, nem a hívőknek van egyháza (mintegy közös elhatározás alapú szabad társulásként), nem is az egyház (szervezete és adminisztrációja) rendelkezik a hívők felett, mint alattvalók felett, hanem Jézus Krisztus cselekszik a Szentlélek által, aki ébresztő, megelevenítő és megvilágosító hatalmával az egy, szent, apostoli és egyetemes egyházat elhívja és megújítja. Erre pedig imádságban felel a hívő ember – az ima által abba a keresztyén életformába, illetve életútba való begyakorlás történik meg (a *via spiritualis*, a Róm 8,11 és Gal 5,25 értelmében), amely által Krisztus választottjai Isten eljövételére és a Lélek fogadására készülnek. Annak megértése

---

⁷ K. BARTH, *Das christliche Leben* (Die Kirchliche Dogmatik IV/4, Fragmente aus dem Nachlaß, Vorlesungen 1956–1961. GA II. – hrsg. von V. H.-A. Drewes und E. Jüngel), Zürich, Theologischer Verlag, 1976, 363–398.438.

⁸ „Mindig csak azt mondhatja [az egyház], amit az államformák változása során esetről esetre mondania kell. [...] Csak a legkritikább esetben találjuk pontosan ott [az egyházat], ahol 50 vagy 10 évvel ezelőtt volt.” K. BARTH, *Die Christliche Gemeinde im Wechsel der Staatsordnungen*, Zollikon-Zürich, Evangelischer Verlag, 1948, 44.

⁹ BARTH, *Das christliche Leben*, 227–230.

¹⁰ Uo. 224–227.231.

¹¹ BARTH, *Offenbarung*, 168.

¹² KD IV/1, 798. A magyar meghatározáshoz ld. GERÉB Pál, *Barth Károly Dogmatikája*, Kolozsvár 2006, 581–582.

¹³ KD I/2, 231.

történik az imádság és a Lélek bizonyágtételének befogadása által, hogy „Krisztus soha nincs az övéi nélkül”¹⁴

Krisztus nincs az övéi nélkül – reménység szerint igaz ez itt Frankfurtban, otthon saját egyházunkban, és abban a közös bizonyágtételben és erőfeszítésben, amely arról szól, hogy a Lélek hívásának engedve hidat építsünk Krisztus választottjai között a GEKE tagegyházaiban, Kelet-Közép-Európa protestánsai között, valamint az ökumené terén – katolikus hittestvéreinkkel is – a mélyebb és átélhetőbb egyházi közösség iránti vágygal, annak a bizonyosságnak a jegyében, amely mottója is ennek a rendezvénynek: „semmi sem választhat el minket egymástól.”

Egy ilyen megtisztelő kitüntetés kapcsán illik beszélni további tudományos terveinkről is... Nos, ennek kapcsán egy régi rabbinikus mondás jut eszembe: „Ha Istent nevetésre akarod bírni, mesélj neki terveidről”. Barth szerint pedig, „ahhoz, hogy humorunk legyen”, valóban „Isten gyermekeivé kell lennünk” s csak a Krisztusnak, mint a „világ világosságának” fényében döbbenünk rá arra, hogy mennyire nem mi rendelkezünk a jövő felett itt a jelenben.¹⁵ Mégis, amennyire tőlem telik, azt mondhatom: azt szeretném folytatni, amit eddig tettem – törekedni megérteni Isten Krisztusban kijelentett valóságát, és törekedni megérteni az egyház helyzetét ebben a világban; kérdezni szeretnék, Barthot kérdezni, Barthtal kérdezni és ha kell, Barthtal szemben kérdezni – nem túlságosan magabiztosan, de nem elhallgatva a felismert igazságokat. De abban a reményben kívánom ezt tenni, hogy a dolgok előbb vagy utóbb helyes megvilágításba kerülnek.¹⁶

Végül szeretnék mindenkinek köszönetet mondani, akik eddigi úton életem részesei voltak, inspiráltak és bátorítottak: a családomnak, tanítványaimnak, kollegáknak. Hálás vagyok a sok-sok emberi és szakmai kapcsolatért – otthon és Európában –, amelyek sokat jelentettek annak érdekében, hogy a világ és a környezetünk történései ne vegyék el a kedvet és bátorságot attól, hogy teológiával foglalkozzam, de továbblendítettek utamon. Öröm van a szívemben és köszönöm még egyszer a megtisztelő kitüntetést – azt mondják, az öröm a legőszintébb formája a köszönetnek.

Köszönöm a megtisztelő figyelmüket!

---

¹⁴ KD IV/3, 321.

¹⁵ K. BARTH, Ethik II. 1928/1929 (GA II.10. – hrsg. von D. Braun), Zürich, Theologischer Verlag, 1978, 438.

¹⁶ K. BARTH, How my mind has changed, in: Uő., Der Götze wackelt. Zeitkritische Aufsätze, Reden und Briefe von 1930 bis 1960, hrsg. von K. Kupisch, [1961] Nachdr. Waltrop 1993, 181–209, 205.